

nie tylko głębię swojego biblijnego przygotowania, ale jako znakomity i wytrawny rekoлекcjonista, przeżywający sam bardzo głęboko sens i znaczenie rekoлекcji wykazał wieloma celnymi argumentami, że nie ma i nie będzie dobrych rekoлекcji kapłańskich bez zakotwiczenia ich w Biblii. Bardzo słuszne i na czasie jest jego powiedzenie, że „ubiblijnienie rekoлекcji kapłańskich jest prawdziwym wołaniem godziny” (s. 169). Tu także wraca myśl, która stanowi nić przewodnią całej omawianej pozycji, że „rekoлекcje mają być radosnym głoszeniem prawdy o zbawieniu” (s. 182). „Po przez słowa Biblii spotykamy się z Panem” (s. tamże).

Bogata w treść jest druga część omawianej książki. Jest ona autentyczną egzemplifikacją tego co napisano w części I. Omówienie Ewangelii dzieciństwa Jezusa ukazuje nam realizację zbawczego planu Boga i co najważniejsze udowadnia, że za pomocą stosowania najnowszych osiągnięć biblistyki można bardzo łatwo dojść do odkrycia zawartego w tych opisach kerygmatu. Ten zaś kerygmat prowadzi już prostą drogą do podjęcia decyzji wiary w Chrystusa i w całe Jego zbawcze dzieło.

Także z uznaniem należy podkreślić wypowiedzi ks. J. Twardego, na temat cudów. Autor przekonywująco wyakcentował rolę cudów w życiu Jezusa i odcinając się od dotychczasowej apologetycznej ich interpretacji podkreślił, że cuda Jezusa trzeba rozumieć w ich zbawczym ujęciu (s. 299). Mają one typowo kerygmatyczne znaczenie. Zupełnie słuszne jest twierdzenie ks. J. Twardego, że „cuda Jezusa są znakiem osobowego spotkania i dialogu Boga z człowiekiem” (s. 306). Jest sprawą oczywistą, że cuda należy interpretować w kontekście całej Biblii.

Perykopy wielkanocne ks. E. Wiszowatego, omawiane na przykładzie Mt 28,1—8, dotyczące interpretacji pustego grobu, niby na pozór łatwe, jednak nastęrczają przy ich interpretacji, wiele trudności. Należy tu przyznać, że Autor tego artykułu wyszedł z ich interpretacji zwiycięską ręką. Zupełnie słuszna jest jego interpretacja, która wychodząc od opisu historycznego zdarzenia, zwracając uwagę na gatunek literacki tej perykopy, zawsze ma na uwadze jego kerygmatyczne znaczenie. „Mateuszowy przekaz o pustym grobie, pisze ks. E. Wiszowaty, nie jest bynajmniej ściśle historyczny” (s. 390), „Chodzi tu raczej o syntezę faktu i teologii, na co wskazuje już gatunek literacki tej perykopy” (tamże).

Całość książki zamyka jeszcze jeden artykuł ks. prof. J. Kudasiewicza o *Tekstach eschatologicznych na ambonie i w katechezie*. Zupełnie słusznie ks. Profesor przestrzega przed pochopną interpretacją tych tekstów stosowanych w nowym rytuale pogrzebowym, wskazując na rolę i znaczenie miłości w przygotowaniu nas na spotkanie z Panem oraz na konieczność wiary w powtórne przyjście Pana. Te myśli zdaniem ks. Profesora powinny być stale podkreślane w homiliach pogrzebowych, w których stale powinna dominować idea dotycząca nadziei chrześcijańskiej (s. 409).

Nie wyrażę lepiej mojej osobistej wdzięczności ks. Profesorowi za tę pozycję i nie znajduję lepszych słów nad te, które we Wstępie wypowiedział, oceniając tę pozycję ks. bp Alfons Nossol: „Autorom książki gratuluja z całego serca i dziękuję za cenny dar, jaki ofiarowali polskiemu Kościołowi ... Do jej lektury zachęcam wszystkich miłośników Biblii, a szczególnie tych, którzy pracują w chrześcijańskim nauczaniu”.

Kraków

KS. STANISŁAW GRZYBEK

J. Maxwell MILLER, John H. HAYES, *A History of Ancient Israel and Judah*, SCM Press, London 1986, s. 523.

Redaktorowie zbioru studiów o problemach historii *ST Israelite and Judean History* (Old Testament Library, Philadelphia, London 1977) pod-

jeśli tym razem zadanie napisania własnej syntezy, nadając nowej książce dosyć podobny tytuł, akcentujący odrębność Izraela i Judy. Dzieło dwóch profesorów Emory University w Atlancie pomyślane zostało jako obszerny podręcznik akademicki, który mógłby w świecie anglosaskim zastąpić przestarzałą pod wieloma względami *A History of Israel* Johna Brighta. Książka obejmuje czasy do rządów perskich włącznie, przy czym okres wcześniejszy (do inwazji asyryjskiej) opracował głównie J. M. Miller, a resztę J. H. Hayes.

W wyniku ich współpracy powstał syntetyczny i nowoczesny podręcznik uwzględniający dokładne przedstawienie dziejów i krytyczną dyskusję źródeł oraz problemów rekonstrukcji wydarzeń. Wartość dydaktyczną podnosi włączenie do książki streszczeń narracji ST, 18 przekładów ciekawszych tekstów pozabiblijnych, 39 fotografii zabytków archeologicznych, 29 map i 16 tablic. Przepisów nie ma, na końcu zebrano w porządku rozdziałów ok. 350 najważniejszych pozycji bibliograficznych. Całość zamykają indeksy nazw i imion oraz miejsc biblijnych.

Rozdział 1, wstępny, dotyczy ła historycznego i geograficznego. Rozdział 2 zajmuje się pytaniem o początki Izraela. Zgodnie z częstymi obecnie tendencjami wartości Pięcioksięgu i Księgi Jozuego jako źródeł historycznych oceniona jest nadzwyczaj krytycznie. Z rekonstrukcji tych czasów zrezygnowano w ogóle, wskazując tylko na możliwe punkty zaczepienia w historii starożytnego Wschodu, streszczając stanowiska fundamentalistyczne i krytyczne oraz sugerując złożoność genezy Izraela. Rozdział 3. dotyczy czasów „sędziów” i akcentuje różnorodność ówczesnych plemion prazraelskich i prajudzkich, rysując więcej sytuację społeczną niż wydarzenia.

Przechodząc do dziejów monarchii książka przenosi się też na grunt dla historyka pewniejszy. Może nawet zbyt ten przeskok zaakcentowano, przechodząc od radykalnego sceptycyzmu do ogólnej akceptacji — nawet czyniąc krytyczne zastrzeżenia. Zbyt łatwo chyba przyjęto opis drogi Dawida do władzy wg 1—2 Sm mimo tendencji apologetycznych i fabularyzujących w ich gatunku literackim (np. miejsce Dawida na dworze Saula i małżeństwo z Mikal, którą chyba jednak przywłaszczył sobie Dawid dopiero doszedłszy do władzy).

Rozdziały 4—6 dotyczą dziejów Saula, Dawida i Salomona, przy czym najwięcej uwagi poświęcono kolejności wydarzeń oraz organizacji państwa. Juda nie podlegała Saulowi a rozłam na Judę i Izrael za Roboama był powrotem do stanu poprzedniego, rozpadem „unii personalnej”.

Rozdział 7 dotyczy początkowego etapu istnienia dwóch królestw, a rozdział 8 ery Omrydów (epizody z wojen z Damaszkiem należało by połączyć dopiero z dynastią Jehu; Juda zależna od Izraela; Joram izraelski i judzki to zapewne ta sama osoba). W tymże rozdziale przedyskutowano 1—2 Krl i równoległe źródła oraz problemy chronologii. Autorowie słusznie wolą liczby z tekstu Septuaginty, a nie z masoreckiego (gdzie je próbowano poprawiać, zamazując starsze brzmienie). W wypadku grubszych niezgodności między chronologią Izraela i Judy zamiast daty kładą znak zapytania. Ich tablicę chronologiczną (s. 220n) można śmiało zalecić do introdukcji i encyklopedii.

Rozdziały 9—14 omawiają następujące problemy: dynastia Jehu, osłabienie państwa; dominacja Asyrii i upadek państwa północnego; Juda jako wasal Asyrii (bunt i najazd za Ezechiasza); ostatnie lata Judy; dominacja Babilonii (Godoliasz mianowany królem; diaspora); czasy perskie (etapy powrotu, Ezdrasz po Nehemiaszu).

Stabszym punktem książki jest pobieżne potraktowanie sprawy początków Izraela. Także podzielać krytyczną ostrożność autorów można by napisać o problemie więcej. Jest też zabiegiem celowym szukanie historycznego podłoża teologicznie przekształconych relacji oraz takich tradycji,

które z późniejszych koncepcji teologicznych jednak nie wynikają (np. elementy obrazu Boga u patriarchów). Poza tym nie rozwijano dziejów religii izraelskiej, choć są ciekawe strony o wpływie kananejskim, sanktuariach i stanie kapłańskim. I wykładowca i student dziejów ST będzie tu musiał sięgnąć do innych prac, choć w tym, co dotyczy dziejów politycznych i społecznych, przebiegu wydarzeń, może przyjąć książkę Millera i Hayesa jako podręcznik startowy i odpowiadający współczesnemu stanowi wiedzy. Jeśli są w nim punkty dyskusyjne, to i dlatego, że zagadnienia wczesnej historii Izraela są metodycznie nadzwyczaj trudne i na wiele pytań nie ma tu gotowych odpowiedzi.

Warszawa

MICHAŁ WOJCIECHOWSKI

INSTYTUT TEOLOGICZNY W SŁUŻBIE DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ.
Praca zbiorowa pod red. ks. prof. St. Grzybka. Częstochowa 1991, str. 377

Jubileusz 25-lecia istnienia i działalności Instytutu Teologicznego w Częstochowie podyktował pracę zbiorową wydaną pod redakcją ks. prof. St. Grzybka, jego rektora. Instytut Teologiczny w Częstochowie, powołany do istnienia przez bpa Stefana Barełę — ordynariusza diecezji częstochowskiej, dla kształcenia przede wszystkim świeckich, po dwudziestu pięciu latach może się pochwalić znaczącymi osiągnięciami tak na polu dydaktycznym, jak również naukowym. Podkreślił to Ojciec święty w liście przekazanym Instytutowi. „Jest to niewątpliwie wielkie osiągnięcie Uczelni, która przygotowała zastęp ludzi pragnących ofiarnie służyć społeczeństwu i Kościołowi poprzez dawanie świadectwa Prawdzie”.

Opublikowana pozycja składa się z trzech części: 1. Zarysu dziejów Instytutu Teologicznego. 2. Wkładu profesorów w dzieje Instytutu Teologicznego oraz 3. Wykazu absolwentów Instytutu Teologicznego.

Ks. St. Grzybek kreśląc zarys dziejów Instytutu Teologicznego w Częstochowie podał: genezę uczelni i jej początki jako skromnego Sekretariatu Dokumentacji Soborowej, który w 1972 r. otrzymał nową strukturę i przekształcił się w Studium Dokumentacji Soborowej a następnie w obecną uczelnię. Podał również cele i zadania Instytutu, jego strukturę oraz wykaz wykładowców i studentów.

Drużną część pozycji zawiera publikacje profesorów i wykładowców Instytutu. Można je podzielić na dwie grupy: filozoficzne i teologiczne. Z dziedziny filozofii opublikowano rozprawy: bpa J. Zycińskiego, ks. Jerzego Kowalskiego i ks. Wł. Skoczego. Rozprawy z dziedziny teologii omawiają problemy z zakresu: biblistyki, eklezjologii, teologii dogmatycznej, moralnej i duszpasterskiej, mariologii, katechetyki, liturgiki i historii Kościoła.

Trzecia część podaje wykaz absolwentów Instytutu, którzy uzyskali stopień magistra teologii. Przy nazwisku każdego absolwenta zamieszczono krótką informację biograficzną oraz streszczenie jego rozprawy magisterskiej.

Wydana pozycja posiada wartość historyczną i naukową. Jest dobrym przyczynkiem nie tylko do dziejów samego Instytutu ale również historii diecezji częstochowskiej. Powinna więc znaleźć się w bibliotekach parafialnych diecezji i to nie tylko częstochowskiej.

Nabyć ją można w sekretariacie Instytutu Teologicznego — 42-200 Częstochowa, ul. św. Barbary 45.

Kraków

KS. TADEUSZ MATRAS